



Memorial site

DIKSMUIDE



© Ph. M.

♦ Passerelle van de Hoop.

Op 1 maart 2014, net voor de start van de intensieve herdenkingsperiode rond de Eerste Wereldoorlog en de massale toestroom van ‘fronttoeristen’, opende het vernieuwde Museum aan de IJzer in Diksmuide haar deuren. We ontwaren twee krachtlijnen in de tentoonstelling: de geschiedenis van het Belgisch-Duitse front en de Vlaamse strijd voor autonomie. Het voormalige museum over Oorlog, Vrede en Vlaamse ontvoogding onderging een grondige transformatie. Niet alleen de 22 verdiepingen van de IJzertoren zelf, waarin het museum is gehuisvest, maar de hele site werd onder handen genomen. De parking werd heraangelegd en er kwam een nieuw onthaalpaviljoen nabij de Pax-Poort. Gegraveerd in de imposante toegangsweg lezen we de namen van de verschillende Belgische martelaarssteden, met Nieuwpoort en Diksmuide als sluitstuk. Minder dan een jaar na de opening kunnen we al stellen dat het nieuwe museum een groot publiekssucces is: op woensdag 17 september verwelkomde het zijn 100 000^{ste} bezoeker.

‘WAT REST VAN HET LEVEN’

Het museumparcours leidt de bezoeker van helemaal boven op de toren naar beneden via 22 thematische verdiepingen. Als inspiratie voor de opstelling koos men voor de leuze ‘Wat rest van het leven. Wat blijft van het land.’ Het ‘leven’ verwijst naar de beleving van de soldaten, voornamelijk



© Ph. M.

tijdens de oorlog in de loopgraven, en in veel mindere mate naar de ervaringen van de bevolking in de bezette gebieden of naar de *terugkeer* naar het leven na het drama. Hier in Diksmuide krijgen we een overzicht van de militaire geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog.

Aan de hand van markante scenografische keuzes tracht het museum de ervaring van de soldaat in 14-18 de *onze* te maken. Nog voor we de toren betreden, steken we een waterpoel over via de 'Passerelle van de Hoop', een houten loopbrug die indertijd door de infanteristen werd gebruikt om de voorposten te bereiken. De bedoeling van deze 'waarheidsgetrouwe constructie' is, volgens de museumwebsite, de bezoekers het 'gevoel te geven te wandelen doorheen een in de oorlog onder water gezet gebied'. Op de 15^e verdieping wordt dat belevingsidee verder uitgewerkt: de bezoekers komen terecht in een beklemmend doolhof, waar ze op de tast hun weg moeten vinden in het duister. Het is *alsof* we in een loopgraaf wandelen: we voelen de houten planken kraken onder onze voeten en horen op de erg aanwezige geluidsband de gejaagde

ademhaling van een soldaat in doodstrijd. De installatie maakt van ons plaatsvervangende getuigen (*vicarious witnesses*), we worden uitgenodigd om ons in te leven en ons te identificeren met de soldaat wiens foto te zien is in een hoek van het labrynt. Via dit soort van simulaties wil het Museum aan de IJzer haar bezoekers zoveel mogelijk emotioneel en fysiek betrekken en hen de mogelijkheid bieden om 14-18 te *herbeleven*. Hoewel het een vaak gebruikt procedé is binnen de herinneringspedagogie vandaag, vragen we ons toch af, samen met Marianne Hirsch, of er geen andere vormen van solidariteit mogelijk zijn tussen zij die de oorlog meemaakten en zij die hem herdenken.

Elders in het museum is dan weer gekozen voor opvallend sobere, minimalistische opstellingen die juist afstand creëren. Dat is het geval op de 16^e verdieping, waar het leven in de loopgraven wordt geportretteerd via sepia- en zwart-witfoto's opgehangen tegen lichtbakken, maar eveneens op 14^e verdieping, gewijd aan de strijd tussen 'mens en machine'. Verlichte vitrines stellen er een reeks objecten tentoon ●●●

- ◆ 16^e verdieping
'Aan de IJzer'.
- ◆ 14^e verdieping
'Mens vs. machine'.
- ◆ 13^e verdieping
'Mens vs. machine'.



© Ph. M.

●●● die typerend zijn voor de moderne en geïndustrialiseerde oorlogvoering. Een verdieping lager vinden we meterslange uitstalkasten vol obussen die als urne worden gepresenteerd. Op elke obus staat de naam van een gesneuvelde soldaat. Dit soort van ruimtes staat in fel contrast met de 9^e verdieping, waar Peter Jacquemyn op de spierwitte muren een gigantische muurtekening in houtskool heeft gemaakt. Het is een macabere en benauwende voorstelling van het slagveld, waar door voortdurende artilleriebeschietingen de inderhaast begraven lijken weer boven de grond komen, uiteengereten, de knoken enkel samengehouden door de stevige laarzen (*Knochenhalter*) van de soldaten.

‘WAT BLIJFT VAN HET LAND’

‘Wat rest van het leven. Wat blijft van het land.’ Het tweede deel van deze slagzin verwijst naar de Westhoek, naar de IJzervlakte die zwaar gehavend uit de oorlog kwam. Vanaf het panoramische dakterras in Diksmuide, maar ook vanaf het Ieperse belfort dat sinds 2012 deel uitmaakt van het In Flanders Fields museumparcours, hebben bezoekers een adembenemend uitzicht op de voormalige slagvelden en kunnen ze speu-

ren naar littekens in het landschap. Dat landschap laat zich lezen als een palimpsest: sommige littekens blijven vandaag erg zichtbaar, zoals de kraters die in 1917 zijn geslagen tijdens de ondergrondse Brits-Duitse mijnenoorlog, of de begraafplaatsen en monumenten die ons herinneren aan de tragedie die honderd jaar geleden plaatsvond.

Op verschillende verdiepingen van de IJzertoren wordt de aandacht gevestigd op de impact van de oorlog op het land – en van het land op de oorlog. Bezoekers die afdalen van het dakterras naar de 22^e verdieping vinden daar een metersbreed geschilderd tafereel dat een impressie geeft van de streek rond Diksmuide na de onderwaterzetting van 28 oktober 1914: toen de sluizen in Nieuwpoort werden geopend, veranderde het slagveld in één groot moeras. De bewegingsoorlog liep al snel vast in een stellingenoorlog. De fotoreeks in sepia en zwart-wit toont de soldaten in de loopgraven en aan de voorposten, druk bezig met de aanleg van passerelles en tunnels, of soms met de reconstructie van een ‘normaal’ leven ondanks de omstandigheden: soldaten zijn aan het pootjebaden, kweken vissen en aardappelen in het overstroomde gebied.

◆ 9^e verdieping
‘Knochenhalter’.



© Ph. M.



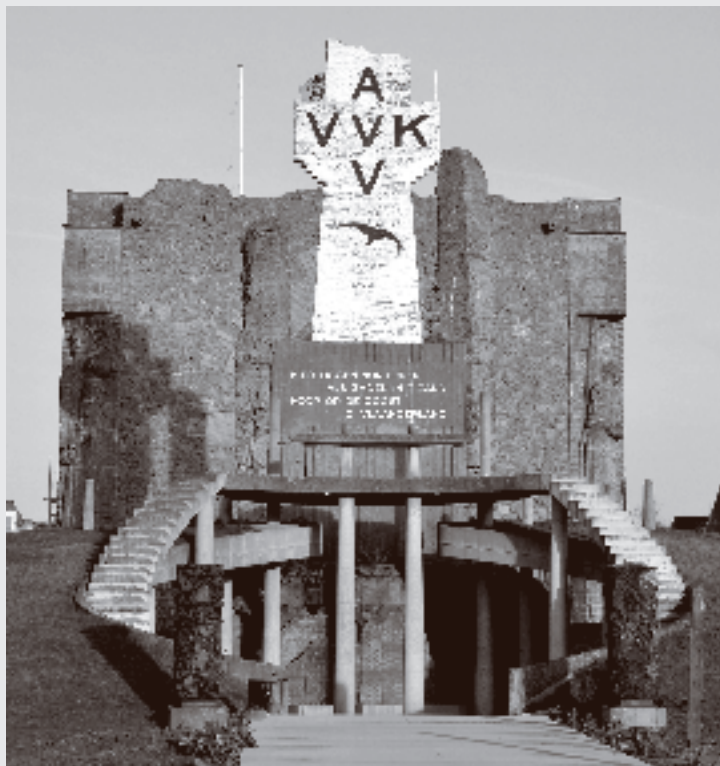
© Ph. M.

De relatie tussen oorlog en land wordt verder onderzocht op de 2^e en 3^e verdieping waar ‘Beecham Dugout’ gedeeltelijk werd nagebouwd (opnieuw dat idee om de bezoeker de gebeurtenissen te laten herbeleven), een Britse stelling die deel uitmaakte van de 4 500 kilometer ondergrondse tunnels in West-Vlaanderen.

Het *land* dus, de aarde, de modder, de Vlaamse Velden, het landschap, de kraters, maar ook de nationale identiteit. Wat blijft van *België* na de oorlog? Het Museum aan de IJzer focust, niet geheel verrassend natuurlijk, op de geschiedenis van de Vlaamse Beweging tijdens en na de Eerste Wereldoorlog, en op de specifieke historie van de IJzertoren die in feite een monumentale grafzerk voorstelt voor de gesneuvelde Vlaamse soldaten. De bezoeker wordt dan ook ondergedompeld in Vlaams-nationalis-

tische symboliek. We betreden de site via de Pax-Poort waarop de letters AVV-VVK, ‘Alles voor Vlaanderen – Vlaanderen voor Kristus’, en een afbeelding van de blauwvoet (naar Albert Rodenbachs frase) staan gegraveerd. Op de restanten van de eerste IJzertoren, die in 1946 werd opgeblazen maar in 1965 glorieus uit haar as herrees, vinden we vandaag een crypte met stoffelijke overschotten van frontsoldaten. Het vers van Cyriel Verschaeve trekt onze aandacht (‘Hier liggen hun lijken als zaden in ’t zand – hoop op de oogst, O Vlaanderland’), net als de inscriptie op de ‘Steen van Merkem’ (‘Hier ons bloed, wanneer ons recht’, verwijzend naar de taal- en ontvoogdingsstrijd) en de graven van de zogeheten ‘IJzersymbolen’, negen gesneuvelde jongemannen die de strijd van de Vlaamse soldaten – de strijd voor Vlaanderen – tijdens de Eerste ●●●

Uitzicht over de IJzervlakte vanaf het dakterras.



© Ph. M.

◆ Pax-Port en crypte.

●●● Wereldoorlog vertegenwoordigen. We vinden er onder andere het graf van Joe English, de ontwerper van het heldenhuldezerkje dat als inspiratie diende voor de architectuur van de IJzertoren, en de gebroeders Van Raemdonck, symbolen van heldhaftige broederliefde (volgens de mythe stierven ze in elkaars armen, maar het lichaam van Frans Van Raemdonck werd teruggevonden naast dat van de Waalse soldaat Aimé Fiévez). Op de eerste verdieping van de toren hangt Hendrik Luytens *Gulden Doek van Vlaanderen*, een symbolisch-historische voorstelling van de Vlaamse Beweging, vooral activisten, tegen de achtergrond van Rubens' *Kruisafneming*. Boven op het dak, tot slot, wappert opnieuw de leeuwenvlag, nadat de beslissing om die

te vervangen door een museumvlag in het voorjaar op zwaar verzet was gestoten in Vlaams-nationalistische kringen.

Het Museum aan de IJzer vertelt het verhaal van de Eerste Wereldoorlog van het begin (het militarisme en de bondgenootschappen), over de Belgisch-Duitse confrontatie tot aan het (teleo)logische eindpunt: het ontstaan van de Frontbeweging en de uitbouw van de Vlaamse Beweging. Het thema van de 'nationale identiteit' loopt bovendien als rode draad, en als *vraag*, door de hele museumopstelling heen. Op verschillende plaatsen vinden we 'Vensters op identiteit': openklapbare houten panelen, beschilderd in nationale kleuren, die deelaspecten oproepen van dit vraagstuk tijdens de oorlog. Het idee van identiteit en gemeenschap blijft echter in het hele museum nauw verbonden met dat van *natie* – een natie met haar eigen symbolen, haar rituelen, haar helden, haar geschiedenis. Er is weinig ruimte voor andere visies op identiteit – als maatschappelijk-culturele constructie, verbeelde maar reële entiteit – of op herinnering als een *transnationaal* en *transcultureel* gegeven dat niet is afgepaald binnen nationale grenzen (of dat nu Vlaamse of Belgische zijn), noch de inzet vormt van een politieke strijd.

VREDE – VRIJHEID – VERDRAAGZAAMHEID

Het museum heeft als missie een drievoudige boodschap te promoten: Vrede-Vrijheid-Verdraagzaamheid, een hertaling van de slagzin 'Nooit meer oorlog' die in vier talen de IJzertoren siert. De vredesgedachte vinden we terug over de ganse site: in de kunstwerken van Willem Vermandere buiten aan de crypte maar ook in de lobby van het museum. Niet alleen loopt daar per-

manent de film ‘Geweld brengt nooit vrede’, verbazend genoeg vinden we er ook enkele panelen waarop een lange lijst te lezen staat van conflicten die de voorbije honderd jaar hebben plaatsgevonden: van de Ierse Paasopstand in 1916 over de Tweede Wereldoorlog en de Holocaust tot de huidige crisissen in Syrië, Gaza, Irak en Oekraïne. De panelen zelf dragen echter het ‘Nooit meer oorlog’-sjabloon.

Ongewild cynisch? Naïef? Idealistisch? Het museum lijkt hier een kanttekening te maken bij haar eigen radicaal pacifistische boodschap, die zichzelf opheft in de confrontatie met zoveel aanhoudend geweld en lijden. In het In Flanders Fields museum in Ieper vinden we trouwens dezelfde paradox: daar sluit de tentoonstelling af met een gelijkaardige opsomming van conflicten. De Grote Oorlog, zo blijkt, was de eerste in een cyclus van alsmäär bloedigere gevechten, eerder dan een ‘les’ over de zinloosheid van geweld. In elk geval gaat het ‘Nooit meer oorlog’-mantra voorbij aan de meest essentiële vragen die de lijst precies oproept: waarom blijft de mens oorlog voeren? Welke mechanismen liggen aan de basis van deze conflicten? Hoe kunnen we er tegelijkertijd de lokale en internationale dimensie van onderzoeken? Of nog, en dat is een piste die het Museum aan de IJzer zelf voorstelt maar jammer genoeg beperkt tot de (Vlaamse) soldaat aan het front: hoe hebben mannen en vrouwen de oorlog beleefd? Nergens wordt stilgestaan bij de rol van ultranationalisme in het ontstaan of het ontaarden van conflicten, of bij de gevolgen van bepaalde vormen van separatisme die zich enten op strak afgelijnde ideeën over identiteit en gemeenschap. Hoe creëert geweld nieuw geweld, op een heel concrete manier?



© Ph. M.

Hier moeten we het failliet vaststellen van het nationalistische discours, wanneer het erop aankomt om de complexe realiteit van de oorlog te vatten. We kunnen ons niet ontdoen van het idee dat de focus op Vlaanderen (het ‘land’) en op de ellende van de Vlaamse soldaten in de loopgraven (het ‘leven’), hoe logisch die ook mag lijken op deze symbolische plek voor de nationalistische beweging, een meer diepgaande analyse van het oorlogsgegeven in de weg staat. Dat symboliek een hinderpaal vormt voor de maatschappelijk-psychologische benadering van de explosie van geweld die de Eerste Wereldoorlog was. ■

Anneleen Spiessens

◆ Inscriptie ‘Nooit meer oorlog’ op de IJzertoren.

◆ Richard Crownshaw, *Transcultural Memory*, Special Issue *Parallax* 17 (4), 2011.

◆ Chiara De Cesari & Ann Rigney (red.), *Transnational Memory: Circulation, Articulation, Scales*, Berlijn & New York: de Gruyter, 2014.

◆ Astrid Erll & Ann Rigney (red.), *Mediation, Remediation, and the Dynamics of Cultural Memory*, Berlijn & New York: de Gruyter, 2009.

◆ Marianne Hirsch, *The Generation of Postmemory: Visual Culture After the Holocaust*, New York: Columbia University Press, 2012.